

De betekenis van herstel

De excuses van premier Rutte en de koning voor het slavernijverleden zijn een eerste stap in het herstelproces tussen Nederland en de nazaten van de tot slaaf gemaakten, zowel in Nederland als in de voormalige koloniën. Wat hebben ze ons gebracht, waar staan we nu, en welke verdere stappen kan of moet de overheid zetten om te komen tot de heilzame verwerking van het slavernijverleden?

Door Nathalie Nede en Madelon Grant



Waar staan we nu? | Dat we er na de aangeboden excuses nog niet zijn, lijdt voor ons geen twijfel. Dr. Martin Luther King Jr. zei het al: “We moeten ervoor waken dat we ons nu overgeven aan oppervlakkig optimisme of dat we de conclusie trekken dat de dood van een bepaald kwaad ook meteen betekent dat al het kwaad dood aan de oever van de zee ligt.”¹ De slavernij is weliswaar afgeschaft, en excuses zijn aangeboden, maar de verhoudingen tussen Nederland en haar voormalige koloniën, tussen wit en zwart in Nederland, zijn nog steeds niet gelijkwaardig. Er wordt nog steeds geen eerlijke handel gedreven en ontwikkelingssamenwerking is onvoldoende duurzaam constructief. Er is ruimschoots onderzoek waaruit blijkt hoezeer er in Nederland sprake is van discriminatie op de arbeidsmarkt, in de huizenmarkt, in onderwijs, zorg, media, politiek, sport en ga zo maar door.

“Maar zoals we enerzijds een oppervlakkig optimisme moeten vermijden, moeten we anderzijds ook niet doorschieten in een verlamdend pessimisme”, vervolgt King.² Hierin ligt meteen de boodschap dat herstel, of verzoening, van twee kanten moet komen. Het begint aan de ene kant met erkenning en het vragen om vergeving, gepaard met verandering van gedrag. Maar pas als de andere kant de excuses accepteert en vergeving schenkt, kan er sprake zijn van verzoening. En om bij woorden van baptistendominee King te blijven: “Vergeving is niet een eenmalige daad, maar een permanente houding.”³ Er is dus van beide kanten iets nodig om tot elkaar te kunnen komen. Daarbij is het belangrijk om op te merken dat het niet over de afstand tussen twee kampen gaat of dat de oplossing in het midden ligt. Want er is ook een grote groep in het midden die zich weinig uitspreekt: het stille midden. Ook voor hen heeft Dr. King een boodschap: “Hij die kwaad passief accepteert, is er net zo in betrokken als hij die het helpt voortduren.”⁴ Want zolang er nog steeds rapporten verschijnen waaruit blijkt dat er racisme is, binnen allerlei instituten, is er nog werk te doen. En dat werk moet we samen doen.

Vergeving en herstel | Het christelijk geloof heeft ook twee andere denkers geïnspireerd in het denken over vergeving, rechtvaardigheid en herstel, de Amerikaanse filosoof Nicholas Wolterstorff en de Zuid-Afrikaanse theoloog Desmond Tutu. Wolterstorff noemt de volgende effecten van vergeving: ze herstelt relaties, bevrijdt mensen uit de rol van slachtoffer of

PERSONALIA

Nathalie Nede is gemeenteraadslid voor de ChristenUnie Arnhem en voorzitter van het Veelkleurig Netwerk van de ChristenUnie.



Madelon Grant is coördinator bij SKIN (Samen Kerk in Nederland) en conservator bij Museum Catharijneconvent. Als project-onderzoeker redigeerde ze bij het Wetenschappelijk Instituut de bundel *Beelddragen* (2019).



dader, verwijderd (zelf)haat en woede, en versterkt de liefde.⁵ Tutu brengt vergeving als volgt onder woorden: "Ware vergevingsgezindheid rekent af met het verleden, om de toekomst mogelijk te maken."⁶ Vergeving bevrijdt mensen van wraak- of schuldgevoelens. En dat is in ogen van Tutu zeker geen uitsluitend individueel proces. Hij vervolgt direct: "We kunnen geen wrok blijven koesteren voor degenen die niet meer voor zichzelf kunnen spreken. We moeten accepteren dat wat we doen, we doen voor de vorige, huidige en toekomstige generaties. Dat is wat een gemeenschap tot een gemeenschap maakt."

In zijn *Book of Forgiveness* beschrijft Desmond Tutu twee cycli waarin mensen zich kunnen bevinden: de *revenge cycle* (wraakcyclus) versus de *forgiveness cycle* (vergevingscyclus). In de *revenge cycle* zitten mensen in het spoor van *retributive justice* (vergeltingsrechtvaardigheid): de eigen onverwerkte pijn drijft mensen ertoe anderen pijn aan te doen ter vergelding. Het alternatief is de *forgiveness cycle*, bestaande uit vier stappen: 1) verhalen delen, 2) pijn benoemen, 3) herkennen van gedeelde menselijkheid (en niet slachtoffer vs. dader, wij vs. zij), 4) loslaten van het verleden en soms zelfs vernieuwing van relaties. Tutu is overtuigd dat de *revenge cycle* alleen doorbroken kan worden wanneer men daar bewust voor kiest.

Als we met elkaar een gezamenlijke toekomst als democratische rechtsstaat willen nastreven, hebben we geen andere keuze dan te zoeken naar vergeving en herstel. Als individuen zijn we niet zelf dader of slachtoffer van gebeurtenissen van 150 jaar geleden. Maar patronen uit het verleden worden in het heden

herhaald: in theorie is in Nederland ieder mens voor de wet gelijk, maar in de praktijk behandelen we elkaar niet zo. Alleen een bewuste keuze kan deze patronen doorbreken. We maken immers allemaal deel uit van eenzelfde politieke gemeenschap, met erfenissen uit het verleden en opdrachten voor de toekomst.

Onderwijs en ontwikkeling op eigen voorwaarden | Carel Rier, een baptistenpredikant uit koloniaal Suriname, zei al in 1904 dat er weliswaar vrijheid werd 'gegeven', maar dat dit niet voldoende is: als mensen niet weten wat vrijheid is, weten zij ook niet hoe ze die moeten gebruiken. En "dat zonder vrijheid geen geluk, geen kracht noch leven kan bestaan, en dat tot elke levenswerking, tot al wat bloei, vordering of ontwikkeling heeten zal, vrijheid wordt vereischt."⁷ Rier spreekt over nodeloze boeien en beperkingen, in grote en kleine vorm, en het belang van het opheffen van alle beletselen en hinderpalen,⁸ zodat de nakomelingen van tot slaaf gemaakte mensen tot hun recht kunnen komen. "De middelen en de kennis ontbraken ons, om ons land beter dan tot nu te exploiteren en om de vruchten van onzen dierbaren geboortegrond ruimer te genieten, en uit die onwetendheid is heel veel nadeel ontstaan. Invloeden zijn tot en uit ons gekomen, die in vele gevallen heel veel te wensen overlieten om onze verhooging te bevorderen, vooral van vreemde natiën."⁹ De slavernij heeft schade veroorzaakt, maar waar de slaveneigenaren compensatie van de Nederlandse overheid ontvingen voor

*“Als we met elkaar een
gezamenlijke toekomst als
democratische rechtsstaat willen
nastreven, hebben we geen andere
keuze dan te zoeken naar vergeving
en herstel.”*



het verlies van hun arbeidskrachten, gold dat niet voor de voormalige tot slaaf gemaakten. Die schade werd een zwakke plek die niet alleen nog niet is hersteld, maar zelfs misbruikt werd voor andermans belangen. Tot op de dag van vandaag zijn er allerlei obstakels en hindernissen die de voormalige koloniën en hun inwoners in de greep houden. Dit kunnen we bijvoorbeeld zien aan de economische status van de voormalige koloniën en aan het feit dat hun inwoners veelal in het buitenland moeten studeren, omdat het onderwijsaanbod daar beperkt is, en na een studie in het buitenland zelden naar hun land terugkeren.

Rier legde tijdens de veertigste Emancipatie-dag de vinger op de zere plek: “Was er, geliefden, niet een invloed onder ons, die andere belangen behartigde boven de onze, zoodat wij altijd meest zeepbel-maatschappijen oprichtten kaartenhuisjesverenigingen stichtten en luchtkasteelen bouwden, niet wetende dat daardoor het onderling volksvertrouwen werd geschokt.”¹⁰

Bij herstel denkt men al snel aan financiële vergoeding. En alhoewel dat misschien op zijn plaats zou zijn – de voormalige koloniën zijn immers berooid achtergelaten, terwijl Nederland over de rug van deze landen welvarender werd – is geld alleen niet de oplossing. De voormalige koloniën en hun bewoners zijn namelijk niet alleen financieel achtergesteld, ze zijn ook niet in staat gesteld om zichzelf te ontwikkelen. Tot slaaf gemaakte mensen en hun nazaten hebben lange tijd niet mogen leren, en toen ze mochten leren, leerden ze van en over de kolonisator in plaats van over zichzelf. Zo leerde men in Suriname over de Rijn in plaats van over de Coppename,

en nog steeds leert men Nederlands in plaats van Sranantongo, wat hier in Nederland argeloos tot ‘straattaal’ wordt gedegradeerd. Zulk eurocentrisme in het onderwijs domineert nog steeds. De eerste afrocentrische school werd pas in 2022 opgericht, in Kenia.

Het gebrek aan onderwijs gericht op de eigen identiteit is niet helpend voor de inwoners van het Afrikaanse continent en Afrikanen in de diaspora. Dat wist ook theoloog James H. Cone. Hij schreef in zijn *God of the Oppressed* al: “Wat kan [een Zwitserse theoloog als] Karl Barth betekenen voor zwarte studenten, die komen van de katoenvelden van Arkansas, Louisiana en Mississippi, die proberen de structuur van hun leven te veranderen, in een maatschappij die zwart definieert als niet-zijn?”¹¹

Opdracht voor de toekomst | Die autonomie over de eigen identiteit is wat er hersteld moet worden. En dat herstel begint met het delen van kennis en het vertellen van verhalen, over en weer. Over de gedeelde geschiedenis, vanuit beide perspectieven. Maar er valt veel meer te delen. De voormalig koloniën kunnen van Nederland leren, bijvoorbeeld op het gebied van watermanagement. Maar andersom kan Nederland ook veel van de inwoners van de voormalig koloniën leren, bijvoorbeeld als het gaat over de omgang met natuur. Dat laatste lijkt nog niet te zijn doorgedrongen tot het gemiddelde westerse denken. Er wordt vaak naar landen in het zogenaemde Mondiale Zuiden gekeken als hulpbehoevend en minder ontwikkeld. Juist dat denken, gestoeld op een, wellicht onbewust, superioriteitsgevoel houdt

*“Het is tijd om die solidariteit
zichtbaar te maken en om te zetten
in concrete daden.”*

kolonialistische trekken in stand. Pas als we met gelijkwaardigheid en liefde naar elkaar kijken, kunnen we daadwerkelijk verzoening vinden. In de woorden van Barbara Jordan: “Het leven is een educatie. Een eeuwige les voor ons allen: om ons te leren hoe beter lief te hebben.”¹² En dat is waar herstel om draait, het grote gebod: onze naasten liefhebben zoals onszelf. Niet omdat die naaste hulpbehoevend of wat dan ook zou zijn, maar puur omdat hij of zij een geliefd kind van God is, net zoals ikzelf. Het is tijd om die solidariteit zichtbaar te maken en om te zetten in concrete daden. Zodat we kunnen bouwen aan een samenleving waarin ieder mens zijn van God gegeven talenten optimaal kan ontwikkelen en inzetten, zonder onnodig op achterstand te worden gezet door discriminatie of

ongelijke kansen. Dit vraagt om inzet van ons allemaal: de overheid, kerken en individuen kunnen hieraan bijdragen.

Rol van de overheid: bouwstenen van herstel | In de ogen van Wolterstorff heeft de overheid als primaire taak onrecht te bestrijden en recht te doen. Ze heeft de morele plicht om burgers te beschermen, om te voorkomen dat ze geschonden worden door medeburgers. Dat tot slaaf gemaakten, die mede onder bestuur van de Nederlandse overheid vielen, onvoldoende werden beschermd tegen onrecht, is een historisch feit. Een overheid kan bewust of onbewust zelf onrechtvaardig handelen, of voorwaarden scheppen waardoor ze het mede mogelijk maakt dat anderen

onrechtvaardig handelen. Ze is dus niet neutraal. De overheid heeft een belangrijke voorbeeldfunctie als het gaat om transparantie en accountability. Zij kan geen vergeving, genezing of biecht afdwingen, maar wel reflectie stimuleren op haar eigen verantwoordelijkheden, bijvoorbeeld door een onafhankelijke, divers samengestelde onderzoekscommissie hiervoor aan te stellen. Ze kan stimuleren dat lessen worden getrokken uit het verleden door kennis te delen (of onrecht negeren door onderzoek te weigeren of

uitkomsten van onderzoek te negeren).

Vanuit de waarden waar de ChristenUnie voor staat, zoals menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid, vrijheid, verantwoordelijkheid, naastenliefde en ruimte voor verschil¹³ mogen we zoeken naar herstel. Waar kan de ChristenUnie in onze ogen concreet op inzetten om te komen tot herstel van de hedendaagse doorwerking van het slavernijverleden? De ChristenUnie kan in haar politiek handelen aansturen op een overheid die de volgende zaken faciliteert:

- Investerings in onderwijs en onderzoek om kennis te vergroten over het slavernijverleden en haar doorwerking.
- Bestrijding van ongelijke kansen, discriminatie en racisme op alle vlakken.
- Bewaking van de vrije ruimte van de journalistiek en het maatschappelijk middenveld – kerkelijk, cultureel en anderszins – om het gesprek over deze thema's in de samenleving op een constructieve manier te blijven voeren.
- Investerings in een duurzaam constructieve ontwikkelingssamenwerking.
- Investerings in eerlijke economische verhoudingen wereldwijd.
- Kennisdeling over en weer met voormalig koloniën, tot versterking van elkaar.
- De behandeling van het Caribisch deel van het Koninkrijk der Nederlanden als een volwaardig deel van het koninkrijk, met gelijke rechten en kansen.
- Samenwerking met de voormalig koloniën rondom het behoud van koloniaal erfgoed.
- Goed wederzijds overleg met de voormalige koloniën (en waar relevant ook met andere landen) over de vraag hoe om te gaan met koloniale roofkunst.
- Het gesprek met andere voormalig kolonisators over hun verantwoordelijkheid naar hun voormalig koloniën.

Hierbij kan de ChristenUnie zelf ook duidelijk positie innemen en kaders stellen door:

- Gemarginaliseerde groepen een stem te geven.
- Niet samen te werken met partijen en organisaties die niet gefundeerd zijn op vergelijkbare principes van menselijke (gelijk)waardigheid.
- Politieke krachten die gepaard gaan met onderdrukking, uitbuiting, of die mensen hun menselijke waardigheid ontnemen, te bestrijden.

Meer weten over dit onderwerp? Bezoek de tentoonstelling Christendom en Slavernij die van 29 juni t/m 22 september te zien is in Museum Catharijneconvent te Utrecht, catharijneconvent.nl.